The Gleaner

Vol 7 (1969)

Ο Ανώνυμος του 1789 (Πρόδρομη Ανακοίνωση)

Κ. Θ. Δημαράς

doi: [10.12681/er.9908](https://doi.org/10.12681/er.9908)

Copyright © 2016, Δημαράς Κ. Θ.

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Δημαράς Κ. Θ. (2016). Ο Ανώνυμος του 1789 (Πρόδρομη Ανακοίνωση). *The Gleaner*, 7, 27–30.
<https://doi.org/10.12681/er.9908>

Ο ΑΝΩΝΥΜΟΣ ΤΟΥ 1789

(ΠΡΟΔΡΟΜΗ ΑΝΑΚΟΙΝΩΣΗ)

Για τὰ σπαράγματα βιβλίου τὰ ὁποῖα μοῦ ἔδωσαν ἀφορμὴ νὰ ἀσχο-
ληθῶ μὲ τὸν συγγραφέα τους, ἔχω διαλάβει πρόσφατα περισσότερες
ἀπὸ μία φορές¹. Ὡστόσο, ἐπειδὴ βλέπω ὅτι ἀκόμη οὔτε νὰ πραγματο-
ποιηθεῖ ἡ δημοσίευση τοῦ κειμένου εἶναι μπορετό, ἀλλὰ οὔτε κἀν νὰ γίνει
μία κανονικὴ του παρουσίαση θὰ εἴταν εὐκολο, νομίζω σκόπιμο νὰ θέσω
ἐδῶ στὴν διάθεση τῶν ἐρευνητῶν τὰ ὀλίγα ὅσα ἔχω συγκεντρώσει σχε-
τικά, ἐπιφυλασσόμενος, ὅταν θὰ συμπληρωθοῦν τὰ στοιχεῖα μου, νὰ
προβῶ σὲ πῶς συστηματικὴ παρουσίαση ἢ καὶ ἐκδοσὴ².

Πρόκειται γιὰ τίς σελίδες [3]-30, δηλαδὴ τὰ δύο πρῶτα τυπογρα-
φικὰ φύλλα ἐνὸς βιβλίου, διαστάσεων ἐκ. 105/172· ἀπὸ τὸ πρῶτο λεί-
πουν οἱ δύο σελίδες τοῦ τίτλου καὶ ἀπὸ τὸ δεύτερο οἱ δύο τελευταῖες,
τῶν ὁποίων τὸ περιεχόμενο, καθὼς θὰ δοῦμε, εἶχε σχέση μὲ τὴν χαμένη
συνέχεια τοῦ βιβλίου. Ἡ σ. [3] κατευθύνει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν
ζητήσεών μας : κάτω ἀπὸ τὸν τίτλο ΕΙΔΗΣΙΝ, ἀρχίζει : «Αὐτὸ τὸ
σύνθεμα δὲν ἐσυγγράφη μὲ σκοπὸν/εἰς τὸ νὰ ἰδῇ τὸ φῶς, παρὰ διὰ
διατριβὴν μερι-/κῶν φίλων· μὰ ἓνας αὐτῶν ἐυρίσκωντας εὐλογον/νὰ
τὸ Κοινολογῆσαι χωρὶς τὴν εἰδήσιν του συγγρά/ψαντος τὸ δίδει εἰς τὸ
κοινόν, ἐνόνωντας εἰς ἔτι/καὶ μερικὸς συλλογισμοὺς ὅπου ὁ ἴδιος συγγρα/
φεύς, του εἶχε στείλῃ περὶ ἐνὸς βιβλίου ὀνόμαζομένου περὶ ἀνεξήθρει-
σκίας» κλπ.

Ἔτσι, λοιπόν, τὸ βιβλίον εἶχε ἀποτελεσθεῖ ἀπὸ δύο μέρη· τὸ πρῶτο
μέρος ἐπιγραφόταν «Ἀληθὴς Ἱστορία» καὶ ἐκάλυπτε τίς σσ. 7-30.
Οἱ προηγούμενες ἔχουν σὲ δύο σσ. τὴν Εἰδήσιν καὶ σὲ δύο ἄλλες μία
σκωπτικὴ ἀφιέρωση πρὸς κάποιον ὁ ὁποῖος προσφωνεῖται *Πάρων τῆς*
Ἱερᾶς ποῦλλας καὶ πάσης ξηροκαμπίας καὶ ἑξαρχος τῆς ταλπαλαρίας
Ἡ Ἀληθὴς Ἱστορία ἐτελείωνε στὴν σ. 30. Κάτω, στὴν δεξιὰ γωνία,
πέντε κεφαλαῖα : ΣΥΛΛΟ- μᾶς πληροφοροῦν ὅτι στὴν ἐπόμενη σελίδα
(31) ἀρχίζουν οἱ ΣΥΛΛΟγισμοὶ γιὰ τὸ Περὶ Ἀνεξιθρησκείας. Σὲ κάποιες
στιγμές, ἢ, καθὼς πιστεύω μᾶλλον, σὲ κάποια στιγμὴ, κάποιος ἀπέ-

1) Βλ. ἰδίως C. Th. Dimaras, *La Grèce au temps des lumières*, Γενεύη, 1969, πολ., καὶ ἰδίως στὴν σ. 130, ὅπου καὶ μνεῖα τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου, θέμα πού δὲν θίγω ἐδῶ.

2) Τὸ σπάραγμα προέρχεται ἀπὸ τὴν βιβλιοθήκην Ἀθανασίου Βερναρ-
δάκη, ἀλλὰ, ὅσο γνωρίζω, εἶχε περάσει

ἀπαράτηρητο ἀπὸ τοὺς βιβλιογράφους ὅσοι ἐργάστηκαν σ' αὐτὴν τὴν βιβλιο-
θήκην. Δύσκολη ἀποβαίνει ἡ ἐκδοσὴ
τοῦ συντόμου αὐτοῦ κειμένου, γιὰ τὴν
μεγάλῃ του ἐλευθεροστομία. Στὰ ὀλίγα
χωρὶα ὅσα παραθέτω συνεχίζοντας, ἐσε-
βάσθηκα σχολαστικὰ τὴν γραφὴ τοῦ
ἐντύπου.

σπασε από τὸ βιβλίο τὸν τίτλο καὶ τὶς σελίδες ὅσες εἶχαν τοὺς Συλλογισμούς.

Γνωστὸ εἶναι ὅτι τὸν ὄρο *ἀνεξιθρησκεία* ἐπλασε ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης καὶ τὸν ἔβαλε στὸν τίτλο ἐνὸς βιβλίου του στὰ 1768.¹ Τὸ σπάραγμα ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ βιβλίου τυπωμένου (στὴν Λειψία, ἢ Βιέννη, ἢ Τεργέστη : δείχνω τὸ κλίμα) πρὸς τὰ τέλη τοῦ ΙΗ' αἰῶνα· ἄλλο βιβλίο, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ Βούλγαρη, δὲν γνωρίζουμε σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια ποὺ νὰ ἔχει στὸν τίτλο του τὴν λέξη αὐτήν. Μποροῦμε, συνεπῶς, μὲ βεβαιότητα νὰ φρονοῦμε ὅτι τὸ δεύτερο μέρος τῆς δημοσίευσης ἡ ὁποία μᾶς ἀπασχολεῖ, ἐστρεφόταν ἐναντίον τοῦ Βούλγαρη. Ἀπὸ ἐδῶ ὅμως ἀρχίζουν οἱ ὑποθέσεις.

Ὁ Βούλγαρης δὲν εἶταν ἄνθρωπος νὰ ἀφήσει ἓναν ἔλεγχο ἀναπολόγητος· ἀναζητοῦμε μέσα στὸ ἔργο του τὴν ἀπάντηση στὸν ἔλεγχο. Μπορεῖ νὰ μὴν τὴν ἔγραψε· μπορεῖ νὰ ἐχάθηκε. Ἄν ὅμως τὴν ἔγραψε καὶ δὲν ἐχάθηκε, τὸ πλησιέστερο, ὡς ὕψη, ἀπὸ τὰ σχετικὰ κείμενά του εἶναι τὸ φυλλάδιο ποὺ τιτλοφορεῖται «Ἐπιστολὴ Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως. Τοῦ πρώην Ἀρχιεπισκόπου Σλαβονίου καὶ Χερσῶνος σταλθεῖσα μὲν εἰς Τριέστι πρὸς ἀναίρεσιν τινὸς φληνάφου δυσσεβοῦς. Ἐκδοθεῖσα δὲ ἐπιμελείᾳ Ἀθανασίου Πέτρου Ψαλίδα τοῦ ἐξ Ἰωαννίνων». Τὸ φυλλάδιο εἶναι τυπωμένο στὴν Βιέννη καὶ ἔχει χρονία 1791· ὁ Ψαλίδας βάζει στὴν ἀρχὴ μία προσφώνηση τῷ ἀναγινώσκοντι, μνηολογημένη ἀπὸ 2 Ἰουλίου 1791 στὴν Βιέννη, μὰ ἡ ἴδια ἡ ἐπιστολὴ εἶναι γραμμένη (στὴν Πετροῦπολη) 12 Αὐγούστου 1790.

Ὁ Βούλγαρης γράφει σὲ κάποιον Πανοσιώτατον ὁ ὁποῖος τοῦ εἶχε στείλει ἓνα ἔντυπο ὥστε νὰ λάβει ὁ σοφὸς ἱεράρχης ἀφορμὴ νὰ τὸ ἀντικρούσει. Δυστυχῶς, καὶ ἐδῶ, σύμφωνα μὲ συνήθειαν κληρονομημένη ἀπὸ τοὺς προγόνους μας, ὁ Βούλγαρης δὲν ὀνοματίζει τὸν συγγραφέα τοῦ δημοσιεύματος (οὔτε, ἄλλωστε, καὶ τὸν ἀποστείλαντα) καὶ δὲν δίνει κανένα στοιχεῖο γιὰ τὸ περιεχόμενο τοῦ βιβλίου, παρεκτὸς ἀπὸ γενικότητες γιὰ τὸν ἔντονο ἀντιχριστιανικὸ του χαρακτήρα : σὲ πέντε σημεῖα («διὰ νὰ ἀπολύσωμεν τὸν ἄνθρωπον μὲ τὰ πέντε») λέει στὴν πάντοτε ζωηρὴ του γλώσσα) ἐξηγεῖ γιὰτὶ δὲν πρέπει νὰ δώσει ἀπάντηση στὸ βιβλίο. Ὡς πρὸς τὸν ἀποστολέα τοῦ ἐντύπου, γνωρίζουμε ὅτι εἶναι κληρικὸς καὶ διαμένει στὴν Τεργέστη ἀπὸ ὅπου τὸ ἔστειλε στὸν Βούλγαρη².

Φυσικά, ὁ τελευταῖος αὐτὸς εἶταν τότε ἀρκετὰ σημαντικὸ πρόσωπο ὥστε κάθε θρησκευόμενος νὰ τὸν φέρει στὸν νοῦ του προκειμένου νὰ προκληθεῖ ἡ ἀναίρεση ἐνὸς ἀντιχριστιανικοῦ βιβλίου· ἀκόμη ὅμως πιὸ

1) Βλ. Legrand B. I. ἀρ. 402.

2) Ἡ ἐπιστολὴ πρὸς Ψαλίδαν (Legrand B. I. ἀρ. 501) σκόπιμο εἶναι, ἀπὸ τὴν ἀποψή μας, νὰ συσχετισθεῖ μὲ μία ἀπιστοίχου κειμένου, τὴν ὁποία γράφει ὁ Βούλγαρης στὰ 1797 : «Ἐπιστολὴ τοῦ σοφωτάτου κυρίου Εὐγενίου ἀρχιεπισκόπου πρώην Σλαβονίου καὶ Χερσῶνος». Ὁ ἀποδέκτης, πάλι κλη-

ρικὸς, ὀνόματι Παγκράτιος, διαμένει, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα στὴν Τεργέστη, ὅπου ἐτυπώθηκε τὸ κείμενο τοῦ Βούλγαρη (βλ. Legrand B.I. ἀρ. 544). Τοῦ εἶχε στείλει, καθὼς φαίνεται, ἓνα ἔντυπο στρεφόμενο ἐναντίον τοῦ Βούλγαρη καὶ τοῦ εἶχε ζητήσει νὰ τὸ ἀντικρούσει· ὁ Βούλγαρης τοῦ ἀπαντᾷ «λιπαρῶς αἰτησάμεν» (σ.50), ἀλλὰ

φυσικό θὰ εἶταν ἓνας θαυμαστῆς του νὰ τοῦ στείλει γιὰ ἀναίρεση ἓνα ἔργο πού θὰ εἶχε στραμμένη τὴν αἰχμὴ του ἐναντίον τοῦ ἴδιου τοῦ Βούλγαρη. Αὐτό, πάντως, ἂν πρόκειται γιὰ μιὰ τέτοια περίπτωση, θὰ ἐδικαιολογοῦσε ἀκόμη περισσότερο τὶς γενικότητες, τὴν ἀποφυγὴ ἀπαντήσεων σὲ συγκεκριμένα σημεῖα τοῦ ἔργου. "Ὅλα αὐτὰ συνθέτουν τὴν πιθανότητα ὅτι ὁ Βούλγαρης εἶχε λάβει τὸ φυλλάδιο ἀκριβῶς πού μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ. Τὸ εἶχε λάβει ὁλόκληρο ; Εἶχε λάβει μόνο τὸ μέρος πού ἀπέβλεπε σ' αὐτόν ; Ἀδύνατον νὰ ἀποφανθοῦμε λογαριάζοντας ὅμως τὸ πολὺ ὑψηλὸ κόστος τῶν ταχυδρομικῶν σ' ἐκεῖνα τὰ χρόνια, δὲν εἶναι ἄτοπο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ ἀποστολὴ περιορίσθηκε στὶς σελίδες ἐκεῖνες οἱ ὁποῖες θὰ μπορούσαν νὰ προκαλέσουν τὴν ἀπάντηση τοῦ Βούλγαρη : στὰ περὶ ἀνεξίθρησκείας, μαζὶ μὲ τὸν τίτλο τοῦ βιβλίου. Ὁ Βούλγαρης δὲν γνωρίζει τὸ ὄνομα τοῦ ἐπικριτῆ : προφανῶς πρόκειται γιὰ ἀνωνυμογράφημα, ὅπως ἀνωνυμογράφημα εἶναι προφανῶς καὶ τὸ δικό μας σπάρραγμα : «ὅτι τὸ ἐπιθετόν του εἶναι, ἀδιαφορῶ», γράφει στὸ τέλος ἡ Εἰδηση, ἐνῶ, ἀνάλογα ἡ Προσφώνηση τελειώνει : «τῆς ἀμαθείας Σου ὁ ἀπειθέστατος δοῦλος Σκαναρέλιος». Ὁ «ἀνώνυμος τοῦ 1789» ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1790.

Ἀδύνατον μοῦ εἶναι αὐτὴν τὴν ὥρα νὰ προτείνω ἓνα ὄνομα γιὰ τὸν ἀνωνυμογράφο. Καὶ ὅμως θὰ εἶταν ἡ περίσταση νὰ γίνεи κάτι πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴν : ἔχουμε, τέλος πάντων, νὰ κάνουμε, ἂν οἱ ὑπολογισμοί μου εἶναι σωστοί, μὲ τὸν πρῶτο συγγραφέα ἔργου δημιουργικῆς πεζογραφίας στὴν νέα ἑλληνικὴ γλώσσα· ἐξάλλου, τὰ ἀφηγηματικὰ του προσόντα εἶναι τόσο σημαντικὰ ὥστε νὰ δικαιολογοῦν μία προσπάθεια γιὰ νὰ προσδιορίσουμε τὸν γράψαντα, πού τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ βρεθεῖ ὅτι μᾶς εἶναι καὶ ἀπὸ ἄλλου γνωστός¹. Ἔτσι, αὐτὸ πού μᾶς μένει τώρα εἶναι, τὸ ἀπὸ κάποια ἀποψη ἀκόμη πιὸ σημαντικό, νὰ προσπαθήσουμε νὰ περιγράψουμε τὸ πραγματικὸ καὶ τὸ πνευματικὸ κλίμα μέσα στὰ ὁποῖα κινεῖται ὁ συντάκτης τοῦ πεζογραφήματος αὐτοῦ.

Τὸ ἔργο εἶναι à clef. Πρόκειται, δηλαδή, γιὰ βίαιο λιβελλογράφημα ἐναντίον συγκεκριμένου προσώπου, ντυμένο τὸ σχῆμα τοῦ μύθου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τουλάχιστον ἓνα μεγάλο μέρος τοῦ ἀφηγήματος παρουσιάζει τὸ 'Ιάσιο' ὁ Πάρων εἶναι σημαντικό πρόσωπο τῆς Μολδαβίας. Μερικὲς ἐνδείξεις μᾶς φέρνουν πρὸς τὸ Τριέστι· ἄλλες ὁμάδες φαινομένων θὰ εἶταν ἐνδεχόμενα νὰ ἀναφέρονται στὰ πρόσωπα τὰ ὁποῖα διεδραμάτισαν ρόλο στὴν Ἀθωνιάδα· δηλαδὴ κατεξοχὴν στὸν ἴδιο τὸν Βούλγαρη. Πάντως ἔνια ἀπὸ τὰ ἀναγραφόμενα ὀνόματα ταυτίζονται

στὸ τέλος τὸν παρακαλεῖ : «τοιαῦτα τοῦ λοιποῦ, μηκέτι μοι μηδ' ἀναγγέλλαις μηδὲ προβάλλοις» (σ. 53). Γιὰ νὰ γίνεи πιὸ ἐντονη ἡ συσχέτιση, ἂς προστεθεῖ ὅτι τὸ δεύτερο τοῦτο γράμμα στρέφεται ἐναντίον τοῦ Ψαλίδας, ὁ ὁποῖος στὴν προηγούμενη περίπτωσι εἶχε δημοσιεύσει τὸ γράμμα πού ὁ Βούλγαρης εἶχε στείλει στὸν ἀνώνυμο

κληρικὸ τῆς Τεργέστης.

1) Πάντα πρέπει νὰ ἔχει κανεὶς στὸν νοῦ του τὴν πρόωρη ἐξαφάνιση ἐνὸς ὀνόματος ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν γραμμάτων· ἀλλὰ ὅταν τὸ θέμα ἀξίζει, ὅταν πρόκειται γιὰ συγγραφέα ὁ ὁποῖος εἶναι κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀπλὸς δέκτης ρευμάτων, τότε χρὴς ἔχουμε νὰ ἐξαντλοῦμε τὴν ζήτησι σχετικὰ

χωρίς ἀμφιβολία : εἶναι, πάντως, ὁ Ποστελνικοβενιεροδημητράκιος, ὁ Δημήτριος Βενιέρης δηλαδή, τοῦ ὁποίου μᾶς εἶναι ὡσπδήποτε γνωστή ἡ δράση στὴν Τεργέστη καὶ στὰ Ἑπτάνησα· ὁ Θωμᾶς Κάρας, ὁ νομικὸς τῆς Μολδαβίας. Ὁ τζαρλατάνος Φωτάκης θὰ μπορούσε νὰ εἶναι ὁ ἱατρὸς Φώτης, ὁ ὁποῖος ἔδρασε ἰδίως στὸ Ἰάσιο, ἀλλὰ οἱ χρονολογίες δὲν εὐνοοῦν ἀπόλυτα τὴν ταύτιση· ἀντίθετα, εἶναι ἀπολύτως πιθανὸ ὁ Δανιηλ-ιερομοναχοθαυμαστάνθρωπος νὰ εἶναι ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης¹.

Τέλος, μᾶς μένει νὰ δοῦμε τὰ στοιχεῖα ὅσα προκύπτουν ἀπὸ τὸ ἔργο, ἀναφορικὰ μὲ τὸν συγγραφέα του, ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς βιογραφίας. Ἡ παιδεία του εἶναι γαλλικὴ : μιμεῖται τὸν Lesage καὶ ἔχει ὑπαινιγμοὺς πολὺ συγκεκριμένους σὲ περισσότερα ἀπὸ ἓνα ἔργα τοῦ Βολταίρου. Τὸ βιβλίον ἔχει τυπογραφικὰ λάθη· ὥστόσο οἱ τύποι ποὺ ἀπαντοῦν Ἐνακρεῶν (δύο φορές) καὶ ἑλλησίους κάμπους, ὁδηγοῦν στὴν ὑπόθεση ὅτι πρόκειται γιὰ ἄνθρωπο τοῦ ὁποίου ἡ μόρφωση ἐστάθηκε μάλλον γαλλικὴ παρὰ ἑλληνικὴ. Στις παρατηρήσεις αὐτὲς θὰ εἶχα ἄλλες δύο νὰ προσθέσω, ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μία εἶναι περίπου αὐτονόητη : ὁ ἀνώνυμος γνωρίζει τὴν μολδαβικὴν ἢ ἄλλη θὰ μπορούσε νὰ ἀποβεῖ ἀποφασιστικὴ προκειμένου νὰ ἀναζητήσουμε τὴν πατρότητα : ὁ ἀνώνυμος φαίνεται νὰ γνωρίζει μαθηματικὰ ἀνώτερα ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα μπορούσε κανεὶς τότε νὰ διδασχεῖ στὴν ἑλληνικὴ Ἀνατολή. Ἡ διαπίστωση αὐτὴ περιορίζει πολὺ τὸν κύκλον τῶν πιθανῶν συντακτῶν τοῦ ἔργου².

Κ. Θ. Δημαρᾶς

μὲ τὸ συγκεκριμένο πρόσωπο, τοῦ ὁποίου ἡ ταύτιση μπορεῖ νὰ δώσει τὸν τρόπο νὰ ἀρτιώσουμε τὴν γνωριμία μας μὲ μία γνωστὴ προσωπικότητα.

1) Ἄν εἶναι ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης, θὰ εἶχαμε ἐδῶ ἓνα χρήσιμο terminus.

2) Δύσκολο ὅμως φαίνεται (χωρὶς τοῦτο νὰ ἀποκλείεται ἐντελῶς) νὰ μὴν πρόκειται εἴτε γιὰ Ἑλληνα εἴτε γιὰ ξένον ἐξελληνισμένο ἀπὸ γλωσσικὴν ἀποψη : φανερό εἶναι ὅτι κοινωνικὰ κινεῖται μέσα σὲ κύκλον ἑλληνικὸ μάλλον παρὰ μολδαβικόν. Ἄν ἓνας Γάλλος ἤξερε μὲ ἀρκετὴν ἀνεση τὰ ἑλληνικά, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ γράφει

ἓνα τέτοιο κείμενο, θὰ εἶταν ἐπόμενο ἀπὸ κάπου νὰ τὸν ἐγνωρίζαμε. Στὴν ὁρθὴν ἀποτίμηση τῶν μαθηματικῶν του γνώσεων, οἱ ὁποῖες φαίνονται ἀπὸ κάτι σὰν γριφάριθμο ποὺ βρίσκεται στὸ τέλος τῶν σωζομένου κειμένου, μὲ ἐβοήθησαν ἔμμεσα ὁ L. Coutelle, καὶ ἄμεσα ὁ καθηγητὴς Ν. Κρητικὸς· ἀμφοτέρους εὐχαριστῶ θερμότερα γιὰ τὴν εὐγενική, ὁλοπρόθυμη καὶ ἀποτελεσματικὴ συμπαράστασή τους. Πάντως δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐξοῦσαν στὸ Ἰάσιο λόγοι μὲ ὑψηλὴ μαθηματικὴ κατάρτιση· παράδειγμα, ὁ ἴδιος ὁ Φιλιππίδης, ἀλλὰ καὶ ὁ Μοισιόδακας.